

Renate Kränzl-Nagel –Mattia Makovec

A gyermekek hátrányos pozíciója

(II. rész)

Gyermekszegénység és gyermekjólét Európában

A gyermekek hátrányos pozíciójáról szóló beszámoló alábbi fejezetében a gyermekszegénységre fókuszálunk, mint arra a tényezőre, amely leginkább meghatározza a gyermekek társadalmi kirekesztődését. A jövedelmi szegénységről szóló tanulmányok nem minden tekintetben fedik le a társadalmi kirekesztődést meghatározó tényezőket, de nagy előnyük, hogy olyan mutatókat tartalmaznak, amelyek relevánsak policy szinten.

A szegénységi ráták alakulása

A nyolcvanas években az angolszász és a dél-európai országokban ugrásszerűen nőtt a gyermekszegénység, ami a problémát a kutatások középpontjába helyezte. Számos tanulmány született ebben a témakörben: Vlemminck és Smeeding (2001), Gordon és Townsend (2000), Cornia és Danziger (1997) elemezték longitudinális vizsgálatokban a gyermekszegénység és az ipari országok jóléti rendszerének összefüggéseit, Bradbury, Jenkins és Micklewright (2001) kutatásukban a szegénnyé válás és a gyermekszegénységből való kikerülés dinamikáját elemezték, míg Micklewright és Stewart (2000 és 2001) valamint Förster és Toth (2000) a kibővített Európa perspektívájában értelmezte a problémát.

Jelen tanulmány az EUROSTAT statisztikai adatbázisában a „Population and Social Conditions” (EUROSTAT, 2004b.) fejezet adatainak elemzésén alapul. Az adatbázis nagy előnye, hogy így az újonnan és a már korábban csatlakozott tagországok szegénységi rátái összehasonlíthatóak.

2001-ben a teljes népességet tekintve a szegénységi ráta az EU-15 országaiban 15%, a gyermekek esetében (0-15 éves korosztály) 19%. A teljes népességen belüli szegénységi ráta a legalacsonyabb Svédországban (10%), Dániában (11%), Finnországban (11%), Németországban (11%) és Hollandiában (11%), meghaladja viszont az EU-15 átlagát az Egyesült Királyságban (17%), Olaszországban (19%), Spanyolországban (19%), Portugáliában (20%), Görögországban (20%) és Írországon (21%). A gyermekeket tekintve (0-15 éves korosztály) a szegénységi ráta a legalacsonyabb Dániában (5%) és Finnországban (6%), az EU-15 átlagát pedig meghaladja az Egyesült Királyságban (24%), Olaszországban (25%), Írországon (21%), Spanyolországban (21%) és Portugáliában (22%).

Ha megvizsgáljuk a teljes populáción és a gyermekpopuláción belüli szegénységi rátákat az egyes országokban a bővítés előtt, akkor megállapítható, hogy 5 ország kivételével a gyermekszegénységi ráták magasabbak. Nagyobb továbbá az országok közötti szórásuk, összhangban a szakirodalomban hivatkozott trendekkel. Érdekes módon, a gyermekszegénységi ráták alacsonyabbak (vagy legalábbis nem magasabbak) a teljes szegénységi rátáknál azokban az országokban, ahol a szegénységi mutató

megközelíti az EU-15 átlagát (15%). Ide tartozik Dánia, Finnország és Svédország, tehát azok az országok, ahol a szociálpolitikának hangsúlyozottan célja a család- és gyermektámogatások biztosítása. A másik két ország, ahol a teljes lakosságéhoz képest a gyermekszegénységi ráta alacsonyabb, Belgium és Görögország.

Ennek ellentmond, hogy azokban az országokban a legmagasabb gyermekszegénységi mutató, amelyek felette vannak az átlagos szegénységi szintnek. A legrosszabbul szereplő országok csoportja meglehetősen heterogén, éppúgy találhatók benne déli országok, mint angolszászok, holott a két régió eltérő jóléti rendszert vezetett be.

Az újonnan taggá vált országok esetében a teljes népességben a szegénységi ráta 14%, a gyermekek esetében (0-15 éves korosztály) 19%. A teljes népességben belüli szegénységi ráta a legalacsonyabb Csehországban (8%), Magyarországon (10%) és Szlovéniában (11%), a többi országban meghaladja az átlagot. Legmagasabb Észtországban (19%) és Szlovákiában (21%). A gyermekekénél (0-15 éves korosztály) a szegénységi ráta a legalacsonyabb Szlovéniában (9%), Csehországban és Cipruson (mindkét országban 12%). Magyarország esetében a gyermekszegénységi ráta 9%, a többi országban eléri, illetve meghaladja az átlagot. Kiugróan magas értéket, 30%-ot mutat Szlovákiában. Szlovénia és Ciprus kivételével minden országban magasabb a gyermekszegénységi ráta, bár mindkét mutató kisebb szórású, mint az EU-15 országok esetében.

Ha a gyermekszegénységet nemek szerinti bontásban vizsgáljuk 1995-2001 között az EU-15 országaiban, akkor elmondhatjuk, hogy nem mutatható ki szignifikáns eltérés a nemek között, és a vizsgált hét évben általában nem történt lényeges változás – Németország, Ausztria és Belgium kivételével, ahol jelentősen csökkentek az értékek. Hollandiában, valamint nálánál kisebb mértékben Franciaországban és Luxemburgban a férfi neműeknél tapasztalható nagyobb arányú növekedés.

Az adatok értelmezhetőek úgy, mint a gyermekszegénységnek az átlagos szegénységi szintnél magasabb szinten való állandósulása (ez különösen igaz Portugáliára, Spanyolországra, Olaszországra és Írországra). Kisebb mértékű csökkenésről beszélhetünk Görögország és az Egyesült Királyság kapcsán, ha az 1999 utáni adatok nézzük, de ez messze elmarad a Blair – kormány által tervezettől.

Gyermekszegénység a háztartástípusokkal összefüggésben

A korábban idézett szakirodalmi művekben a szerzők rámutatnak arra, hogy a háztartás nagysága, összetétele és az eltartott gyermekek száma lényegesen befolyásolja a szegénység alakulását. Megvizsgáltuk a szegénység kockázatának előfordulását a háztartásban élő keresők és eltartottak alapján, az Unió teljes szegénységi rátájához viszonyítva. Az országokat összevetve a legnagyobb biztonságban a két keresővel és egy eltartottal rendelkező családok élnek. E családoknak Szlovéniában és Luxemburgban némileg nagyobb az esélye a szegénységre, de ez nem nevezhető jelentősnek. A kétkeresős, két eltartott modellű háztartásokban a szegénység kockázata nagyobb az

uniós átlaghoz képest Magyarországon, Luxemburgban, Máltán, Litvániában, Olaszországban és Spanyolországban. Ha azonban a két keresővel és három eltartottal rendelkező családokat tekintjük, akkor egyedül Svédországban, Finnországban és Belgiumban kisebb a szegénység kockázata, mint az uniós átlag.

Ha egykeresős családokat vizsgálunk, akkor láthatjuk, hogy a szegénység kockázata nagymértékben megnövekszik a tagországok többségében, különösen Cipruson, Lengyelországban, Finnországban, Görögországban, Szlovéniában és Portugáliában. Az uniós átlag alatt található Szlovákia, Litvánia, Lengyelország, Hollandia. Beazonosíthatjuk azt a két eltérő mintázatot, amelyeket az egyes országokról szóló szakirodalom is aláhúz. Az egyik azt mutatja, hogy a háztartások szegénysége a gyermekeke számával növekszik. Azoknál a családoknál, ahol egyedülálló édesanya van eltartott gyermekkel, és azon a családoknál, ahol két felnőtt van három vagy több eltartott gyermekkel, nagyobb a szegénységi ráta a nemzeti szegénységi átlagoknál, és minél magasabb a nemzeti szegénységi ráta, annál nagyobb ez a távolság. Az adatok relatívák Írország esetében, Portugália és Ciprus pedig különösen érintett ebben a kérdésben.

Azoknál a családoknál, ahol két szülő és egy vagy két eltartott gyermek van, kisebb az átlagosnál a szegénység kockázata, de ez a kockázat jelentősen növekszik a második gyermek meglétével, különösen azokban az országokban, ahol magas a szegénységi ráta.

A régi és az új tagállamokat összevetve azt mondhatjuk, hogy a két csoport hasonló eredményeket mutat, de az új tagállamok esetében kisebb a szóródás a szegénységi ráták között a kétszülős háztartások tekintetében. Ennek ellenére, a két szülővel és két gyermekkel rendelkező családok az új tagországokban nagyobb szegénységi kockázattal néznek szembe, mint a régi tagországokban élő hasonló összetételű családok.

Gyermekek és más korosztályokba tartozók szegénységi kockázata

Ha összevetjük a gyermekszegénységet a két másik, a társadalmi kirekesztődés szempontjából veszélyeztetettnek minősülő korosztály (65 évesek vagy a feletti, illetve 16-24 évesek) szegénységi mutatóival, érdekes adatokat találunk. Az EU-15-öt tekintve 6 országban mondható el, hogy az idősebbeknél gyakoribb a szegénység, mint a gyermekeknél (Dánia, Görögország, Írország, Belgium, Ausztria, Finnország), 6 esetben a két korosztály szegénységi mutatói közötti különbség elhanyagolható (Portugália, Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Svédország), és csak 3 országban (Olaszországban, Luxemburgban és Hollandiában) igaz, hogy a szegénység gyakoribb a gyermekek, mint a 65 év feletti körében. Ezzel szemben az újonnan csatlakozó országokat tekintve – Ciprus, valamint Szlovénia kivételével – a gyermekek mindenütt nagyobb mértékben ki vannak téve a szegénység kockázatának, mint az idősek. Ez különösen érvényes az olyan országok esetében, ahol az aggregált szegénységi ráta magas, ilyen például Szlovákia.

A „kisebb” (0-15 éves) és a „nagyobb” (16-24) gyermekek-fiatalok hasonlóan boldogulnak mind az új, mind a régi tagországokban. Az egyetlen kiugró adatot a Skandináv országoknál találjuk, ahol a 16-24 év közötti korosztály tagjai nagyobb veszélyben vannak, mint a náluk fiatalabbak. A másik két kivétel Málta és Szlovákia, ahol ennek éppen az ellenkezője igaz.

Gyermekszegénység és munkaerő-piaci integráció

A gyermekszegénység hátterében okként – az empirikus kutatások szerint (Oxley et al., 2001) – leggyakrabban a szülők munkanélkülisége, alacsony munkaerő-piaci részvétele és alacsony keresete húzódik meg. A gyermekszegénység és a munkaerő-piaci szereplés néhány jellemző adatának kapcsolatát vizsgálva azt mondhatjuk, hogy az EU-15 országaiban a gyermekszegénység pozitívan korrelál az alacsony fizetéssel, és negatívan korrelál a női munkaerővel. Érdekesség, hogy a negatív korreláció a női munkaerő és a gyermekszegénység között mind a régi, mind az új tagállamokban markánsan megmutatkozik.

Gyermekszegénység és családi juttatások

A gyermekszegénység csökkentésére az OECD országokban kialakított szociális és családpolitikák hatékonyságának vizsgálatát bemutató legújabb és releváns tanulmányokról készített kitűnő áttekintést Kamerman. Immervoll és Matsaganis az EUROMOD adó/juttatások mikroszimulációs modelljén alapuló családi transzferek gyermekszegénységre gyakorolt hatását tanulmányozták. Az említett munkák néhány releváns információja: Dél-Európában túl sok az olyan gyermekes család, amelyek számára elérhetetlenek a jövedelemtámogatások, vagy túl kevés juttatáshoz férnek hozzá, ezért a családi juttatások meglehetősen kevésbé képesek hatni a gyermekszegénység ellen; az olyan országokban, ahol bőkezűek a családi juttatások (pl. északi országok), a jövedelmek magukban is elegendőek a gyermekszegénység megakadályozására; a családi juttatások mint a gyermekszegénység elleni küzdelem működő eszközei Hollandiában és Nagy-Britanniában tudják betölteni funkciójukat.

A családi juttatások aránya a szociális kiadások között meglehetősen heterogén képet mutat az Unión belül: 20-30% körül mozog. Az arányok negatív korrelációt mutatnak a gyermekszegénységgel. Írország látszik az egyedüli kivételnek, amióta a kiadásoknak az átlagosnál magasabb szintje összekapcsolódik a magas gyermekszegénységi rátával. Ez a tény, ugyanakkor kétféleképpen lehet interpretálni: a magas kiadások értelmezhetők a magas szegénységi rátára irányuló kormányzati válaszlépésként, vagy a családi juttatások nem eléggé effektívek a szegénység letörésében.

A gyermekek társadalmi kirekesztődésének egy másik aspektusa: részvétel az oktatásban

A korai iskolaelhagyók számát a Laeken-indikátor mutatja, amely a társadalmi befogadás hivatalos uniós mérőszámaiból áll. Ez a 18-24 közötti fiatalok korcsoportján belül vonatkozik azokra, akik csak alacsonyabb szintű középiskolai oktatásban vettek részt, és nem vonódtak be semmilyen oktatási vagy képzési programba. Az indikátor értelmezhető úgy, mint egy hiátus az emberi tőkében, mivel azok, akikre vonatkozik, később sem fognak tudni bekapcsolódni az oktatásba.

Ha összevetjük az EU-15 országainak eredményeit 1995-ben és 2002-ben, feltűnő eltéréseket mutathatunk ki az országok között. Általában viszont elmondható, hogy a nők csaknem minden országban sokkalta jobban szerepelnek.

Az általános tendencia Európa-szerte a korai iskolaelhagyók számának csökkenése, Írország kivételével, amely éppen az ellenkező mintázatot mutatja. Ugyanezt elmondhatjuk Dél-Európáról (Portugáliáról és Spanyolországról) is, ahol tartósan magas az iskolából korán kilépők aránya. A férfiak esetében 2002-ben egyedül Ausztriában esik ez a mutató 10% alá, 10-20% között mozog a tagországok többségében, a 20%-ot Portugáliában, Spanyolországban, Olaszországban és Írországban haladja meg. A nőket tekintve Portugália és Spanyolország mutat kedvezőtlenebb adatokat a többi országnál, ahol egyébként az arány 10-20% közé esik.

A fentebb jelzett, férfi és nőnemű iskolaelhagyók közti különbségek jelentősnek mondhatóak néhány újonnan csatlakozott országban is. Ugyanakkor ezekre az államokra általánosan érvényes, hogy a korai iskolaelhagyók számának tekintetében kevésbé drámai képet mutatnak, mint a régebbi tagországok. Ha Máltát nem nézzük (2002-ben itt az arány a férfiak esetében majdnem 60%, a nők esetében közel 50% volt), akkor ez az arány 10% alá esik mindkét nemnél az új tagországok többségében, kivéve Litvániát, Lettországot és Magyarországot, de ebben a három országban sem éri el a 15%-ot egyik nem esetében sem.